

UNIVERSITAT DE BARCELONA

Departament de Biblioteconomia i Documentació
Programa de doctorat “Literatura catalana, entre les propostes teòriques i la
pràctica”. (Dep. de Filologia Catalana. Universitat de Barcelona)
Bienni 1996-1998

LES EDICIONS INFANTILS I JUVENILS DE
L’EDITORIAL JOVENTUT (1923-1969)

Tesi doctoral que presenta Mònica Baró Llambias
per optar al títol de doctora en Documentació
per la Universitat de Barcelona

Directors

Dr. ERNEST ABADAL I FALGUERAS

Dr. LLUÍS QUINTANA TRIAS

Barcelona, juny de 2005

CAPÍTOL 8. CONCLUSIONS

En iniciar aquest estudi, ens plantejàvem com a objectiu analitzar l'activitat d'una editorial que, com Joventut, va dedicar part de la seva activitat a la producció de llibres infantils al segle XX, no només amb la finalitat d'establir-ne el catàleg definitiu sinó, també, per a conèixer els aspectes referits la seva dinàmica empresarial, als processos de producció dels llibres i a la seva presència en el mercat. Un cop realitzada aquesta tasca, estem encara més persuadits que aquests estudis específics són del tot imprescindibles si és que algun dia s'ha de traçar la història de l'edició a Catalunya amb certa exhaustivitat.

Val a dir que la tasca de recopilar les dades necessàries per a acomplir amb aquest objectiu, en el cas concret de Joventut, ha estat relativament senzilla. El poder disposar d'un arxiu editorial nodrit i relativament complet ens ha permès reconstruir, amb notable detall, els procediments d'edició de cada títol. Per a la majoria de les obres produïdes en el període estudiat, n'hem pogut seguir el procés dels de l'inici, és a dir, des de l'establiment de les relacions contractuals amb els autors, traductors, adaptadors i il·lustradors, fins al final, amb la determinació de l'acceptació del producte per part dels lectors a partir de les dades relatives als ritme de venda. Entremig, l'arxiu ens ha desvetllat la relació amb la impremta, a partir del pressupost, la determinació del nombre d'exemplars que se'n van tirar —i, encara, de del nombre segons modalitat de presentació— a partir de l'escandall de costos i beneficis. També, és clar, hem pogut conèixer les campanyes publicitàries que van acompanyar cada obra en la seva presentació al mercat i determinar la valoració que en va fer de la crítica especialitzada. A partir d'aquestes dades, hem anat descobrint una editorial moderna ja des dels seus inicis, que dedica gran atenció a la difusió i a la propaganda. I encara altres aspectes gens tècnics però molt humans, perquè no hem d'oblidar que el llibre, a més d'un producte —si es vol, cultural— és el resultat directe de la pulsio creativa humana, de la seva ànsia de comunicar i difondre i, també, de la seva ànsia de conèixer. Així, l'estudi també ens ha permès descobrir els autors en les seves facetes més diverses: tot suggerint títols per a les seves obres o proposant il·lustracions, o expressant la seva preocupació —o entusiasme, segons el cas— per les vicissituds polítiques que afecten el país, i, encara, exposant dificultats econòmiques o necessitats urgents. A tot això, l'editorial —i l'editor,

naturalment— es mostra humana, acceptant els canvis proposats, mostrant una extremada prudència en els afers polítics o bé oferint el seu ajut a qui el sol·licita.

També hem pogut establir fins a quin punt, Joventut, que neix com una societat anònima, acaba essent l'obra personal de Josep Zendrera que, des del seu càrrec de director gerent, mena l'editorial amb una particular visió del negoci que es basa, a parts iguals, en la seva intuïció — tant pel que fa a detectar buits en el mercat editorial com per a l'habilitat en adaptar-se a les situacions polítiques canviats— com en un profund coneixement del món editorial espanyol, però també estranger. Però, sobretot, Zendrera coneixia el mercat, estava atent a les seves necessitats i feia aquells llibres que el públic reclamava, a cada moment. Com diu Dario Moretti: “Sulla capacità di intuire l'autenticità di un'esigenza del pubblico, e non sulla capacità di distinguere autori buoni da autori meno buoni, si gioca prima di tutto la scommessa di ogni editore. Il percorso della storia dell'editoria è lastricato dei cadaveri di editori geniale che, con istinto da ricercatori, anticipavano splendide idee di cui il pubblico non sentiva l'esigenza; e di questo sublime peccato sono professionalmente morti.”⁸⁶² I el fet és que Zendrera no només va sobreviure com editor en circumstàncies extremament difícils sinó que va construir un edifici que, de moment, l'ha sobreviscut trenta-cinc anys.

De l'anàlisi de les pràctiques editorials de Joventut, es pot concloure que aquesta és una editorial que apostà, des d'un bon principi, per la producció del que s'anomena “long-seller”. Evidentment, aquesta és una pretensió general de la indústria editorial: la de treure el màxim rendiment a les inversions de compra d'exclusives, més en èpoques en què aquestes es feien sovint a partir de pagaments inicials únics. En aquestes circumstàncies, era essencial intuir quines obres es convertirien en clàssics i, per tant, es podrien mantenir en els catàlegs durant un llarg lapse de temps. Durant el període estudiat, hem vist com Joventut manté en catàleg tot allò que edita i que només els esdeveniments externs i de força major obliguen a suspendre la comercialització de determinats títols que, en canviar les circumstàncies de l'entorn, reapareixen al catàleg com si res hagués passat. Que un títol es mantingui durant vora cinquanta anys amb vendes prou constants que en justifiquin les reedicions o l'emmagatzemament en rama no és freqüent en el món editorial: només es pot fer quan, certament, les obres, han

⁸⁶² Dario Moretti, *Il lavoro editoriale*, p. 11.

esdevingut clàssics. De vegades, però, les obres ja ho eren, de clàssics, i fins i tot lliures de drets i obertes a la competència, i el que ha acabat esdevenint clàssic ha estat l'edició que Joventut n'ha fet.

Un cop consolidada econòmicament l'empresa i superat l'estadi inicial de certa indefinició, en què sembla que es dóna prioritat a la presència al mercat en detriment d'una política editorial amb línia pròpia, Joventut iniciarà el seu camí particular, ben definit, que es decantarà de manera inequívoca per posar a l'abast dels nens les millors obres de la literatura universal i, el que és més important, fer-ne un èxit de vendes. Si durant molt de temps, Joventut ha estat la més genuïna representant de l'edició de llibres infantils a casa nostra, la restitució de les llibertats democràtiques ha propiciat la proliferació d'edicions destinades a nens i joves, tant en català com en castellà. En aquest context de més competència, Joventut ha sabut mantenir la seva línia fins als nostres dies, amb l'edició d'obres per als petits lectors, en llibres ben presentats i especialment ben il·lustrats i, també, amb la traducció tant de novel·les juvenils com d'àlbums que ens posen en contacte, sobretot, amb les literatures nordeuropees. Aquesta línia editorial en l'àmbit de la literatura infantil i juvenil tindrà continuïtat més enllà a la mort del qui en fou el principal artífex, especialment de la mà de la seva filla i continuadora Conxita Zendera.

Encara que en l'actualitat, Joventut és coneguda, bàsicament, com la introductora de les aventures de Tintin —una veritable revolució que va fer sortir la tira còmica del guetto de la infraliteratura—, cal remarcar que, en cada moment, Joventut ha posat al mercat títols innovadors, veritables pioners en els gèneres i les tendències, especialment quan les innovacions —forçosament— havien de venir de fora. I això serviria tant per la protonovel·la juvenil de colla *Emili i els detectius*, com per a la proposta de protagonista femenina trencadora i rebel, amb la publicació de la novel·la d'Astrid Lindgren quan ningú la coneixia, ni a ella ni la “Pippi Mediaslargas”. Però alhora, ha contribuït com cap altra editorial a la consolidació —tant en castellà com en català— del que en podríem anomenar el corpus dels clàssics de la literatura infantil i juvenil del món occidental. Estem parlant, per exemple, d'*Alicia en terra de meravelles* o del mateix *Peter Pan*, que parlaren en català i en castellà, per primera vegada de mà de Joventut. I per a cada obra, la seva millor presentació, més o menys luxosa, però sempre il·lustrada pels millors dibuixants, d'aquí o d'altres latituds, i en diverses presentacions per tal que els llibres poguessin arribar a tothom.

De l'excel·lència del catàleg d'aquesta editorial ens en dóna una mostra el tractament que altres indústries culturals, i especialment, el cinema, han donat a algunes de les obres que, en català o en castellà, a casa nostra veieren la llum a través de Joventut. Personatges com Alicia, Peter Pan, Heidi, Mary Poppins, o la inconformista Pippi Calcesllargues, però també Emili i la seva colla i la Colla dels Cinc i el Club dels Set Secrets, han estat protagonistes de films i series de dibuixos animats, igual que ho han estat l'abella Maia, que als anys setanta va ser convertida en protagonista d'una sèrie de dibuixos animats i que actualment encara és en antena. No fa gaire, la revista infantil *Cavall fort* publicava el seu número 1.000 i, per celebrar aquesta efemèride, dedicava la totalitat de la revista al món de la literatura infantil. Aquesta revisió feia una tria dels que podríem anomenar clàssics, tant a nivell europeu com de producció autòctona, i es proposava als nens una sèrie de jocs que pressuposaven el coneixement in extenso d'aquestes obres. En un article dedicat als llibres de colla, d'entre les quatre triades com a referent —la *Colla dels 10*, la del *Zoo de'n Pitus*, *El club dels cinc* i la colla d'*Emili i els detectius*— dos són publicades per Joventut. D'entre els quinze personatges més famosos, hi trobem Heidi, Pippi i Tom Hawkins, que va parlar en català a partir de l'edició de Joventut i, a més, es dedica un article específic als dos dels personatges “més coneguts de la literatura universal”, és a dir, Alicia i Pinotxo. No cal dir que en l'apartat dedicat als móns imaginaris, a més de Narnia i el país de les Maragdes, hi apareixen l'Illa del tresor, l'Illa de mai més i la Terra de les meravelles. Tots, doncs, referents ineludibles per diverses generacions de lectors que en evocar-los, reconeixen en les edicions de l'Editorial Joventut.

El manteniment, a través dels anys, de Joventut en el panorama editorial de Catalunya, més enllà de totes les circumstàncies que ha travessat el país i que han impedit el desenvolupament normal d'una activitat cultural com l'edició, evidencia la solidesa dels plantejaments inicials: editar allò que el mercat reclama, en les llengües del país —i, així, editar en català a partir del 1926, quan les grans editorials especialitzades en la producció infantil havien cessat la seva activitat— i fer-ho en unes edicions de qualitat. En aquest sentit, la doble línia d'edició en català i castellà ha estat, probablement, la causa que editorials com Joventut no hagin tingut tota la rellevància que mereixien en les visions de conjunt del món editorial. Si des d'una visió de l'edició espanyola, Joventut és vista com una editorial catalana, des d'un punt de vista de l'edició catalana se

l'ha considerat, sovint, com una editorial "castellana". El temps —i els resultats econòmics— han demostrat la pràctica inviabilitat d'una edició exclusivament en català a Catalunya, amb algunes excepcions notables. D'altra banda, en l'estudi hem pogut establir fins a quin punt, les edicions en català signifiquen —quantitativament parlant— ben poc en el conjunt dels guanys de l'empresa i, això no obstant, i sense que puguem parlar de "militància" en el sentit estricte, Joventut ha mantingut —fins i tot en temps poc favorables— la doble publicació, com una mostra que, més enllà del negoci editorial, en la ment de les persones que crearen i dirigiren aquesta editorial hi havia també una idea clara d'arrelament al país. I si els petits lectors catalans dels anys trenta, gràcies a Joventut, varen poder llegir en la seva llengua, que era la que aprenien a l'escola, els lectors dels anys seixanta tingueren, també gràcies a Joventut, entre d'altres, l'oportunitat de llegir en una llengua que mai ningú no els havia ensenyat. Per tal de valorar la veritable dimensió del que esmentem, només cal analitzar les xifres de les tirades, que ens permeten de veure fins a quin punt les edicions de Joventut han estat acollides pel mercat.

Però la labor de l'Editorial Joventut en relació a la literatura infantil i juvenil ha anat des de sempre més enllà de l'estricta edició de llibres per a nens. A la seva preocupació per oferir un producte de qualitat especialment adreçat als infants s'ha lligat l'interès per difondre els estudis sobre el fet literari específic. En una època en què la literatura infantil no era precisament un tema gaire tractat, apareix la traducció de Marià Manent de l'obra de Paul Hazard, *Los libros, los niños y los hombres* que l'editorial publicà al 1950, en una edició impecablement il·lustrada per Narro. En aquesta mateixa línia, el 1968, l'editorial va publicar la traducció d'una de les obres essencials per al coneixement de la història de la literatura infantil al continent, l'obra de Bettina Hürlimann *Tres siglos de literatura infantil europea*, amb quatre apèndixs específics per a les literatures hispàniques en castellà, en català, en gallec i en euskera.

No és, doncs, per atzar, sinó per l'interès i el coneixement profund de tot allò que, en l'àmbit de la literatura infantil i juvenil, es feia fora de les nostres sovint tancades fronteres que l'editorial pot presentar avui per avui, un dels catàlegs més rics i més variats i, sobretot, una de les trajectòries més dilatades del món editorial català. No és gaire freqüent que una editorial pugui mantenir en el catàleg, a dia d'avui, edicions amb setanta anys de vida i encara en la presentació original. I no una sola. Evidentment, aquest és el millor indicador de l'encert en

la tria de les obres, però també de l'encert en la resta d'aspectes que converteixen el llibre en un producte de cultura. No passa gaire sovint que tres generacions comparteixin lectures, però encara menys, puguin compartir —en edicions diferents— el mateix llibre.

Aquest treball només pretén ser un primer pas en l'estudi global d'una editorial amb tants anys d'activitat i amb una producció tan vasta com Joventut. Caldria, no cal dir-ho, continuar aquesta tasca i completar-la amb l'estudi de les edicions per a adults. Fóra bo, no obstant, de continuar aquesta línia d'investigació amb l'estudi de les altres editorials que s'han dedicat a aquesta tasca. Començar per Joventut ha estat, en certa manera, el reconeixement d'una labor important i ben feta i un homenatge particular a una editorial que, com a mi mateixa, ha deixat petja en els records infantils de moltes generacions de lectors.